

Laurentius Petri Sällskapet 1941—1961

När Knut Peters 1930 gav ut sin förträffliga lilla bok om den gregorianska sången, formulerade han i dess 23. paragraf några *Pia desideria*, som han själv översatte med orden "Fromma önskemål, om vilkas förverkligande man icke kan hysa mycket hopp." Det underliga är, att dessa önskemål (så när som på ett par) trettio år senare faktiskt är förverkligade. De gregorianska melodierna i mässan är befriade från den moderna taktens tvång, och deras harmoniska dräkt är mera orgelmässigt utformad. Introitusantifonerna är ersatta med den klassiska introitus (fast med alternativ, för all del). Tidegården har sitt psalterium med både ordinarium och proprium. Däremot har vi ännu ingen fullständig introitusserie för hela kyrkoåret och inte heller sekvenser och offertorier för mässan, som Peters efterlyste. Men ändå måste man säga, att Peters blev bönhörd. Kanske han innerst inne ändå hade större hopp om sina *Pia desideria*s förverkligande, än vad han ville låta påskina 1930.

En sak är uppenbar: Peters tankar och önskemål rörde sig i den riktning, som den kyrkomusikaliska utvecklingen i vårt land har kommit att ta. Biskop Aulén ger i sin bok om Högmässans förnyelse en utomordentligt initierad skildring av en svensk högmässa vid seklets början och en svensk högmässa i dag,

och han påpekar också i det sammanhanget, att den kyrkomusikaliska utvecklingen har rört sig med en oerhörd acceleration under de allra senaste decennierna.

Orsakerna till att det har blivit så är naturligtvis flera. Den avgörande är den vetenskapliga forskning, som har skett på det praktiskt-teologiska och kyrkomusikaliska området, inte minst i vårt eget land. Rodhe, Brilioth, Moberg, Norlind, Lindberg, Franzén, Peters och Adell — listan kunde göras längre, och den borde nog åtminstone utökas med Richard Norén och John Morén, som från mera praktiska kyrkomusikaliska utgångspunkter arbetade åt samma håll. Nu är det ju så med vetenskapliga forskningsresultat, att det tar en 20–30 år, innan de tränger igenom i det allmänna medvetandet och mer eller mindre räknas som tysta förutsättningar i det teoretiska och praktiska ställningstagandet. Det är så i det här fallet också: man kunde tala om en sorts fördröjd utlösning. Den vetenskapliga kartläggningen och penetreringen av den svenska reformationstidens liturgiska och kyrkomusikaliska traditioner har först på de senaste 20 åren blivit mera känd och därmed kunnat praktiskt utnyttjas.

Till denna vetenskapliga faktor kommer det teologiska arbetet med de ecklesiologiska frågorna, närmast inom syste-

matisk och exegetisk forskning, och den teologiska självbesinningen inför kyrkans faktum och funktioner, som har varit ett intressant drag i 1900-talets teologi i Sverige så väl som på andra håll.

En tredje faktor är den kyrkligt medvetna, liturgiskt präglade nattvardsväckelse, som från 1930-talet har framträtt inom olika kyrkor världen över, från den romerska till de kalvinska, och som också i Sverige har satt sina spår.

En fjärde orsak är de rent praktiska behoven av liturgi och liturgisk bön, för församlingen och den enskilde — ett själavårdsbehov och en pedagogisk angelägenhet på samma gång.

Kanske man som en femte orsak bör ange den allmänna musikaliska nyorienteringen, som ledde till inte bara tolvtonsmusik och atonala övningar utan också till en ny förståelse för barockmusiken och den ännu äldre musiken. Kanske har också den förbättrade musikaliska och inte minst musikhistoriska undervisningen i skolan på sätt och vis bidragit till att jämna vägen för den gregorianska musikens renässans.

Det är i alla händelser mot denna bakgrund, LPS:s bildande bör ses. Det är ingen tillfällighet, att det var just 1941, som sällskapet kom till stånd. Tiden var i många hänseenden mogen för en samlande insats för kyrkans klassiska musik. Det förelåg ett faktiskt behov inom den svenska kyrkan att få ett forum för de strävanden, som LPS gjorde till sina: att på den svenska reformationstidens grundval arbeta för en förnyelse av tidegården och den gregorianska musiken i vår kyrkas gudstjänstliv.

Var dessa strävanden berättigade? Det

kan vara nyttigt att ställa den nyktra frågan vid den milstolpe, som LPS:s 20-årsjubileum utgör. Mycket arbete har lagts ner på den gregorianska sångens förnyelse. Resultaten av arbetet är betydande. Men var arbetet nödvändigt? Ger resultaten en berättigad anledning till tacksamhet och tillfredsställelse?

Aulén rör vid den frågan i sin översikt av den svenska högmässan. Han undersöker kyrkans traditionella sång utifrån två aspekter: kontinuiteten och ekumeniken, och finner, att den gregorianska sången utgör en viktig förbindelselänk med kyrkans klassiska tid och en stark samkyrklig faktor. Men hur viktiga och legitima dessa motiveringar för den gammalkyrkliga musiken än är, så räcker de ändå inte som svar på frågan, om det har varit berättigat att förnya den gregorianska sångtraditionen i vår kyrka. Själv finner Aulén det rätta svaret genom att hänvisa till den gregorianska musikens funktion som Ordets tjänare, ancilla verbi. Det är detta som gör den gregorianska musiken till kyrkans egen röst och ett levande uttryck för hennes ande. En sådan synpunkt har sin särskilda relevans inom en reformerad kyrka, som gör anspråk på att vara Ordets kyrka. Därför är den gregorianska musikens förnyelse en livsviktig angelägenhet. Därför har det varit berättigat att som LPS gjort satsa så helt på dessa förnyelsesträvanden.

Vad har då LPS utträttat på sitt område?

Man skall naturligtvis vara saklig och modest. LPS började med en handfull medlemmar, och det har aldrig blivit en av de stora folkrörelserna. Den 31 dec.

1960 utgjorde medlemssiffran 234. Men när konung David begynte räkna folket, gick det honom på ändalykten illa. Det är alltid farligt att förväxla kvantitet och kvalitet. Surdegen är visserligen skenbart oansenlig, men till sin verkan är den effektiv, och man kan kanske våga säga, att LPS har haft inte så litet av surdegens kraft. Naturligtvis kan man spekulera över om den kyrkomusikaliska utvecklingen skulle ha gått i den riktning den har gjort och med den hastighet den har haft under de senaste 20 åren, även om LPS inte hade funnits; ungefär som man har spekulerat över om den ekumeniska kontakten kyrkorna emellan och deras samverkan kanske hade kommit till stånd ändå, även om inte de ekumeniska rörelserna och Kyrkornas världsråd hade funnits. Man kan inte utesluta möjligheten, att det i någon mån hade gått åt samma håll, i båda fallen, men det är rätt lite sannolikt, att det hade blivit mycket mer än ansatser och experimenterande. Personligen tror jag, att LPS trots all yttre ringhet har fått vara det nödvändiga fermentet, som positivt och negativt har påverkat diskussionen kring och arbetet med den liturgiska musiken och sången i synnerhet när det gäller tidegården.

Det är ingen tvekan om vilka som därvidlag har betytt mest. Två namn är nästan synonyma med LPS: Knut Peters och Arthur Adell.

Knut Peters' bortgång i början av år 1951 var ett hårt slag inte bara för LPS utan för den svenska kyrkomusikaliska forskningen och det svenska kyrkolivet i stort. I LPS:s årsredogörelse för det året heter det: "Sällskapet hyllar i honom

den insiktsfulle forskaren, den outtröttlige och inspirerande medarbetaren, den goda medmänniskan och den trofaste vännen, Med vördnad och tacksamhet nämner vi hans namn. Hans minne skall för LPS alltid vara förpliktande".

Arthur Adell har alltsedan Sällskapets tillkomst varit dess ordförande. Jag skall inte här försöka att skildra alla hans insatser. Men det är alldeles uppenbart, att grundvalen för LPS:s strävanden har utgjorts av det arbete, som begyntes av forskarteamet Peters och Adell och slutförts av Adell ensam och vars sannskyldiga magnum opus är den svenska tidegården med de båda antifonaledelarna. Det är tack vare Peters och Adell som tidegården i vår kyrka, textligt och musikaliskt, framträder i en ädlare och renare gestalt än kanske i någon kyrka världen runt. Detta rika och förnäma tidegårds-material i text och ton har utgjort LPS:s outtömliga arbetsfält. Det har gett sällskapet dess inre inspiration och yttre verksamhetslust. Det har varit den rikedom, som sällskapet har sökt att bevara och förmedla, det svenska gudstjänstlivet till fromma och förkovran. Arthur Adell har varit den som både inåt och utåt mer än någon annan har fått dela glädjen och mödan i denna Sällskapets gärning. Han har outtröttligt burit Sällskapet på sitt hjärta. Med en slitstark och smittande energi har han vid konvent efter konvent fört präster, kyrkomusiker och sångare in i gregorikanens formvärld och anda. Hans vetenskapliga och litterära kunighet har på många sätt kommit Sällskapet och kyrkolivet till godo. Hans personliga och medmänskliga väsende har i LPS:s verksamhet varit en stimu-

lerande faktor, som har verkat vida och djupt. Vi bringar Arthur Adell en varm hyllning för allt detta.

Det personliga är det högsta i historien, sade Geijer, och det är helt naturligt, att framställningen hittills mest har sysslat med de riktningsgivande personliga insatserna. Men fältherren vinner icke ensam slaget. LPS har i hög grad burit Peters' och Adells signum, men som goda generaler har de vetat att med sig associera användbara medhjälpare. Det är inte utan sitt intresse att studera styrelsens sammansättning genom åren. Av den första uppsättningen är två kvar men två lejon: Arthur Adell och Gotthard Arnér. Den konstellationen är en konkret erinran om att LPS inte snävt har begränsat sig till tidegårdspraxis utan alltid sett sin uppgift i en vidare kyrkomusikalisk ram. Den närmast längsta mandattiden tycks jag själv ha haft som sällskapets sekreterare under 12 år, fram till 1953. Om Adell och Arnér är lejonen, så har jag väl snarast varit åsnan, som på sin rygg har burit de mera vardagliga omsorgerna. Och eftersom det finns äldre och yngre prejudikat på att åsnor stundom upphäver sin röst och talar, så vill jag passa på att ge uttryck åt mitt tack för att jag har fått vara med och dela arbetet och glädjen. 1953 tillträdde Gudrun Zethelius som sekreterare; hon är nu med sina 8 tjänsteår en av styrelsens seniorer, märkligt nog. Karl Gustafsson i Gökhem hörde också med till den ursprungliga skaran och var kassör de första 6 åren, följd av S. H. Ohlsson (också 6 år), Sture Idar (4 år) och nu Vivi Andersson (också 4 år), som förvaltar sällskapets jordiska rikedomar. Efter Knut

Peters inträdde Gustaf Adolf Danell som LPS:s vice ordförande, följd av K. E. Wallin 1956. Styrelsen utvidgades 1959 med docent R. Holte, och från 1953 adjungerades i styrelsen Karin Peters, S. H. Ohlsson och jag, 1956 Gustaf Adolf Danell, 1957 professor Helge Nyman och dir. cantus Gustaf Petersson och 1959 sognepräst Dag Monrad Møller.

De tre sista namnen aktualiserar en särskild dimension i LPS:s arbete, nämligen den internationella kontakten. Den fanns med redan från början, märkligt nog – LPS:s arbete började dock under krigsårens isolering. Men gamla vänskapsband respekterar inte godtyckliga avspärningar, och krigsåren till trots kunde förbindelserna på olika sätt ändå hållas uppe med de nordiska kyrkorna och deras liturgiskt aktiva grupper. Jag tänker här närmast på Theologisk Oratorium i Danmark, Sanct Henricskretsen i Finland och Ordo crucis i Norge. Jag tänker på Gunnar Pedersen, Dag Monrad Møller, Svend Aage Nielsen, Mogens Wøldike, Finn Viderø, Arild Sandvold, Gustaf Petersson och Enzo Forsblom, för att nämna några namn av de många. Efter krigsslutet var tiden mogen för ett vidgat nordiskt samarbete. Det första nordiska tidegårdskonventet hölls 1947 i Helsingør, och det följdes av fler: 1948 i Halmstad, 1949 Trondheim, 1957 Lärkulla, 1960 Sorø och i Uppsala 1961. Det är ett stycke praktisk kyrkonordism, som har organiskt vuxit fram på detta sätt, och den har haft stor betydelse för tidegårdssträvandena i de nordiska länderna och för den personliga kontakten mellan kyrkorna i gudstjänstgemenskapens tecken.

När Arbetsutskottet för kyrkomusikalisk kontakt med de lutherska kyrkorna världen runt bildades 1956, var LPS angeläget att söka samband med dessa vidgade strävanden, och det sambandet har bevarats genom åren.

Allt detta ger något av den vida ramen kring Sällskapets arbete. Men tyngdpunkten har självfallet varit förlagd till den svenska kyrkan och hennes gudstjänstliv. Sällskapets kursverksamhet har därvid varit en av huvudvägarna.

Det är faktiskt en imponerande pedagogisk insats, som i denna form har genomförts under de nu gångna 20 åren. Till att börja med gällde det väl närmast att informera om tidegårdens ABC. Luther klagade på sin tid över det sätt, på vilket den gregorianska sången presenterades — ”med grumliga rytanden som av Baals präster”. Arthur Adell klagade väl inte hörbart och ordagrant så, men något i den stilen var det kanske ändå frågan om. Sommarkonventen tog energiskt upp den grundläggande uppgiften att föra sångarna in i Evangelisk tidegård och dess musik. Grundläggande — men därför inte rent elementär: konventen låg redan från början på ett högt plan, med kvalificerade övningar och föredrag. Förutom Arthur Adell har en mäktig rad kyrkomusiker medverkat: Gotthard Arnér, Mogens Wøldike, Finn Viderø, Jan Pontén, Lennart Svegelius, Birger Ericsson, Lars Edlund, Eric Ericson, Jan Håkkan Åberg, Ruth Ericsson, Inga Johnson, Gudrun Zethelius, C. E. Rosenquist, Ethan Rosenkilde Larsen, Christian Westergård-Pedersen och W. Mudde från Holland. Listan över föreläsare är inte mindre imponerande: ärkebiskop Yngve Bri-

lioth, biskop Johannes Sandegren, professorerna Hjalmar Lindroth, Wolfgang Schmidt, Harald Riesenfeld och Eric Lundberg, docenterna Bengt Strömberg och Ragnar Holte, domprost Danell, dr. Friedrich Buchholz, dr. E. Erics, kyrkoherdarna Evert Palmer, Jan Redin, Sven-Åke Rosenberg och Svend Aage Nielsen och många fler. Inte mindre än åtta gånger har konventen hållits i Söderköping, som för många av sällskapets medlemmar blivit på ett oförglömligt sätt förbundet med de gregorianska tonerna, två gånger i Halmstad och två i Tylösand, en gång vardera i Växjö, Danderyd, Tidaholm, Burträsk, Ransäter och Uppsala och två gånger utanför Sverige, nämligen på Lärkkullastiftelsen och Sorø akademi. Man kan inte överskatta studiekonventens betydelse, när det har gällt att ge information och inspiration för tidesången. Men deras betydelse har inte uttömts med detta. De har samtidigt gett en förnämlig översikt av den klassiska och moderna orgellitteraturen, en utomordentlig övning i polyfon sång och en lyftande erfarenhet av vad levande liturgi är, genom förebildligt gestaltade mässor och tidegudstjänster. På lång sikt är detta kanske det viktigaste i studiekonventens facit!

Det visade sig emellertid efterhand, att sommarkonventen krävde en påbyggnad, en överkurs. Den kom i form av studiekonventen. Man kan gott säga, att de blev något av sommarhögskolor i gregoriansk sång kunde presenteras, och mera avancerad gregoriansk sång kunde övas. Inte minst sedan andra delen av antifonalet utkommit, fick studiekonventen en stor bety-

delse för tidesångens förkovran. Studiekonvent har hållits i Söderköping, Undersvik, Rättvik, Varnhem och 1961 gick alltså det femte av stapeln i Uppsala.

Utom sommar- och studiekonventen har Sällskapet också anordnat kortare informationsdagar kring tidegården, t. ex. i Växjö 1942. En konferens kring tidegårdsfrågor hölls på Duseborg 1944, och LPS tog också initiativet till den av Diakonistyrelsen anordnade allmänna konferensen kring teologi och gudstjänstliv i Växjö 1947. Sedan 1943 har LPS samarbete med Sveriges kyrkliga studieförbund och sedan samma år med KSV. Från 1950 är tidskriften *Svenskt Gudstjänstliv* gemensamt organ för de båda sammanslutningarna.

Därmed kommer vi över på den andra huvudlinjen i LPS:s arbete: den litterära.

Svenskt Gudstjänstliv (som förut hette *Tidskrift för kyrkomusik och gudstjänstliv*) blev alltså 1950 Sällskapets organ. Den hade också tidigare i viss utsträckning fungerat som dess litterära forum. Man blir mäktigt imponerad, när man bläddrar i de gamla årgångarna av tidskriften, imponerad av den lärda möda, som där nedlagts av en rad framstående forskare på det liturgihistoriska och praktiskt liturgiska området. I själva verket är tidskriften en av de förnämligaste publikationer av denna art, som finns på något språk för närvarande. Det är en oerhörd tillgång för Sällskapet, att det genom generöst tillmötesgående från Arthur Adell och Gleerups förlag blev möjligt att övertaga tidskriften och fortsätta dess utgivande.

Vid sidan av tidskriften har LPS i samverkan med Gleerups förlag gett ut

en skriftserie med populära framställningar av frågor, som rör tidegården. Tre nummer har utkommit: *Peters Tidegård*, *Hartman Att bedja Guds Ord* och *Giertz Vårt andaktsliv*.

Den största uppmärksamheten har helt naturligt urkundserien tilldragit sig. Det har kostat Sällskapet stor möda och stora ekonomiska bekymmer att ge ut denna serie, det skall inte förnekas. Några av de mera spännande momenten i Sällskapets historia är knutna till styrelsesammanträden och andra överläggningar, där man smidit planer (jag hade så när sagt ränker) för att pressa fram pengar till urkundsprojekten. Det har underligt nog lyckats tack vare olika fonder (främst Humanistiska Fonden) och K. A. Wallenbergs stiftelse, i någon mån kyrkliga myndigheter och i hög grad offervilliga enskilda personer och institutioner, bland vilka man särskilt ville nämna hovintendenten John Kroon och Malmö Ljustrycksanstalt. Urkundseriens olika nummer har utgjort Sällskapets årspublikation – en närmast ofattbart flott motprestation från Sällskapets sida för den blygsamma årsavgiften. Man kunde kanske här travestera Churchills ord och säga, att aldrig har så få fått så mycket för så litet! Tänk bara: 1942 *Hög* och *Bjuråkershandskrifterna*, 1943 *Liber cantus upsaliensis*, 1944 *Liber cantus wexionensis*, 1945–49 *Missale lundense*, 1950–59 *Breviarium lincopense* med register (!) och 1960 *Leimontinus* koralbok. Och nu är det alltså frågan om *Graduale arosiense*. Och så småningom kommer väl *Laurentius Petris* samlade skrifter, i urkundserien eller på annat sätt. Jag förråder ingen hemlighet, när jag säger, att

det främst är Arthur Adells förtjänst, att denna vetenskapliga produktion har tagit konkret gestalt.

Det är som jag redan antytt, inte så lätt att exakt mäta och ange resultaten av ett arbete, sådant som det LPS bedriver. Men man kan å andra sidan lätt iakttaga fenomen i svenskt kyrkoliv i dag, där inflytanden från LPS kan spåras. Att tidegården inte längre är en okänd storhet i den svenska kyrkan har LPS otvivelaktigt del i. Läget är i dag radikalt annorlunda än 1924, då de första små häftena av Evangelisk tidegård kom ut och betraktades med undran och misstro av flertalet. Det är mest i den lästa formen, som tidegården gjort sina terrängvinster, och det är kanske begripligt. LPS ser visserligen sin särskilda bevakningstrakt inom tidegårdens musik, men det är givetvis ur Sällskapets synpunkt viktigast, att tidegården brukas, antingen detta sedan sker i sjungen eller läst form. Inte minst inom kyrkans ungdomsgrupper, vid konfirmandläsningen och inom gymnasistarbetet har tidegården visat sin livskraft och attraktionsförmåga, och det bådär onekligen gott för framtiden. De nya mässböckerna hade knappast fått den musikaliska form de har, om inte LPS:s arbete hade banat väg för en revision i striktare kyrkomusikalisk stil. Organister och kantorer står inte längre handfallet främmande för gregorikaniken (även om man kunde önska, att deras teoretiska och praktiska insikter på området i gemen vore större). Församlingarna har i det stora hela assimilerat de för dem till en början rätt främmande tongångarna. Viktigast av allt: tidegården har fått tjäna böneväckelse och böneliv i kyrkan. Det

vare LPS främmande att berömma sig av detta, i någon sorts hybris eller monopolhunger. Sällskapet kan bara i ödmjuk tacksamhet till Gud konstatera, att dess ansträngningar trots mycken bristfullhet har fått vara ett redskap i Herrens hand för att komma dessa märkliga ting åstad.

Och nu går Sällskapet in i sitt tredje decennium. Arbetet är långt ifrån slutfört. Det är bara begynt. Det behövs fortsatta kurser, fortsatt information, om arbetet inte skall stagnera och gå tillbaka. Det internationella samarbetet är trots allt bara en ansats, men en lovande ansats, som ropar efter fullföljande. Det finns angelägna vetenskapliga forskningsuppgifter, som måste tas upp, och praktiska liturgiska ting, som tarvar uppmärksamhet. Det är ur den synpunkten tillfredsställande, att LPS fått två representanter i den av biskopsmötet tillsatta liturgiska nämnden. Det är frågan om LPS inte under det nya decenniet mer än hittills kommer att finna det naturligt och nödvändigt att syssla inte bara med tidegårdens gregorianska sång utan också med mässans. Jag tänker på den gamla och fortfarande olösta frågan om gradualet. Jag tänker på Knut Peters önskemål om offertorium och kommuniosång i gregoriansk form. Jag tänker framför allt på mässans introitusmoment, som genom nattvardsväckelsen har fått ny aktualitet. Inte saknas det arbetsuppgifter. Det nya decenniet kommer säkert att bli lika innehållsrikt som de båda nu tilländalupna.

Så vill vi tacka kyrkans Herre för åren som har gått — för sången och bönerna, för stillheten vid Ordet, för gudstjänstens glädje och nattvardens evkaristi, för den medmänskliga gemenskapens tröst, för

arbetets vardag och den stilla helgden. Vi tackar Gud för att vi har fått arbeta med i den stora uppgift, som är LPS betrodd, och för att vi får arbeta vidare

med den. Vi lägger framtiden i Guds händer, de starka och välsignande.

SOLI DEO GLORIA!

Pehr Edwall